

Народна Республіка 1918 – 1923. Документи і матеріали. Т. 1. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. – 584 с. 21. ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 8. – Спр. 3046. – Арк. 53. 22. Павлишин О. Доля і недоля діячів перемиської української національної ради (1918 – 1919) / Павлишин О. // Перемишль і Перемиська земля протягом віків. – Перемишль – Львів, 2003. – С. 107–117. 23. Український голос. – 2 листопада 1919. 24. Український голос. – 9 листопада 1919.

Андрей Пивень

ГОСУДАРСТВЕННООБРАЗУЮЩИЙ ТРУД ВЛАДИМИРА ЗАГАЙКЕВИЧА

В статтє проанализирована общественно-политическая деятельность Владимира Загайкевича в годы национально-освободительного движения, определено его отношения к главным проблемам украинской государственности, исследована его роль в этом процессе.

Ключевые слова: В. Загайкевич, перемишльська УНРада, Домб'є, польские власти, ЗУНР.

Andriy Piven'

STATE-WORK OF VOLODYMYR ZAGAYKEVYCH

The socio-political activities of Volodymyr Zahaykevych during the years of national-liberational struggle are analyzed, his attitude to the Key problems of Ukrainian state-building is clarified.

Key words: V. Zagaykevych, UNRada in Peremyshl, Domb'e, Polish authorities, ZUNR.

УДК 94 (477)

Микола Галай

**СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ШКІЛЬНИЦТВА В ТЕРНОПІЛЬСЬКОМУ ПОВІТІ
У КОНТЕКСТІ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ:
1919–1923 РОКИ**

У статті проаналізовано освітні процеси на території Тернопільського повіту впродовж 1919–1923 років у контексті освітньої політики Другої Речі Посполитої. Досліджено їхнє місце у процесі колонізації населення краю.

Ключові слова: шкільництво, кураторія, шкільна рада, інспекторат, учительська семінарія.

Поступ будь-якої держави неможливий без розгорнутої освітньої системи, що б забезпечила країну інтелектуальною елітою, без якої, в свою чергу, неможливий ні економічний, ні соціальний розвиток. Тільки озброєна знаннями, творча людина зможе, стати рушієм прогресу рідної країни, поштовхом до стрімкого її розвитку. Питання розвитку освіти завжди викликали інтерес у дослідників. Особливо цікаві вони і для сучасної України, котра ще прокладає свій шлях новітнього державотворення. У цьому контексті проблема становлення шкільництва на теренах Тернопільського повіту в період становлення на цих землях польської влади, розбудови Другої Речі Посполитої, виглядає надзвичайно актуальною.

Об'єктом дослідження виступають освітні та культурні процеси, що відбувалися в тернопільському повіті у 1919–1923 рр.

Предмет дослідження – становлення та розвиток шкільництва в тернопільському повіті у контексті освітньої політики Другої речі посполитої у 1919–1923 рр.

Мета статті полягає у висвітленні освітніх процеси на території Тернопільського повіту в 1919–1923 роках у контексті освітньої політики Другої Речі Посполитої.

Виходячи з мети, у статті поставлено такі завдання: проаналізувати стан наукової розробки цієї проблеми в науковій літературі, визначити стан розвитку шкільництва на території Тернопільського повіту після Першої світової війни, проаналізувати особливості впровадження освітніх реформ у Тернопільському повіті в 1919–1923 роках, визначити місце освітніх реформ у процесі колонізації населення краю.

Вивченням проблем розвитку освіти на західноукраїнських землях, що увійшли до складу Другої Речі Посполитої займалися такі дослідники, як Л. Алексієвець [1], І. Ворончак [2], Є. Громов [3], Н. Оболончик [4], Б. Ступарик [5] та інші. На жаль, на сьогоднішній день немає цілісної праці, присвяченої проблемам освіти міжвоєнного періоду як на території Тернопільського воєводства загалом, так і Тернопільського повіту зокрема.

Аналізуючи систему освітніх закладів у Тернопільському повіті упродовж 1919–1923 рр. передовсім варто охарактеризувати умови, в яких вона формувалася і функціонувала. 11 листопада 1918 року завершилась Перша світова війна, що спричинивши значні матеріальні та людські втрати, призвела до кардинальних змін на геополітичній карті світу. Тернопільський край, що до війни входив до складу Австро-Угорської імперії, тепер опинився у складі Польської держави, яку в історіографії ще називають Другою Річчю Посполитою.

Відновлена через 123 роки після поділів Польська держава, разом зі здобуттям незалежності, отримала низку надважливих проблем, пов'язаних з повоєнною відбудовою інфраструктури та промисловості, розбудовою національної економіки. У зв'язку з цим виникла гостра потреба у кваліфікованих робітниках, яку можна було задовольнити тільки через відродження національної системи професійної освіти як засобу формування продуктивних сил. Тому зрозуміло, що задля налагодження системи професійної освіти потрібно було підвищувати рівень загальної освіти [3, с. 112].

Справами освіти і шкільництва у Польській державі керувало Міністерство релігійних визнань і публічної освіти, створене в 1918 р. на основі однойменного департаменту, що розпочав свою роботу роком раніше. Міністерству підпорядковувалось шість департаментів з 21 відділом [4, с. 48].

Мережа освітніх установ Польщі поділялась на 10 навчальних округів (кураторій). До складу округу входило від одного до трьох воеводств, залежно від території, культурної та історичної приналежності регіону. Однак такий поділ був нерівномірним. Кожна кураторія у свою чергу поділялась на шкільні повітові інспекторати, яких нараховувалось 278 (з урахуванням на кожен повіт). Кожен інспектор керував адміністративними справами в одному повіті [4, с. 48].

Польська влада в одному із своїх перших розпоряджень повідомляла про те, що усі дотеперішні державні й крайові школи, а також навчальні програми залишаються дієвими. Окрім того використовувались колишні австрійські підручники з однією лише поправкою – з них усувалися тексти, що прославляли Австро-Угорщину, а з навчальних планів – німецька мова, історія, географія і статистика Австро-Угорщини та вводилися предмети, що стосувались Польщі [2, с. 45–46].

У 1921 році кураторія Львівського шкільного округу надіслала Тернопільській повітській шкільній раді 80 екземплярів списку підручників, дозволених Міністерством релігійних визнань і публічної освіти для використання у загальних школах у 1921–1922 навчальному році. Щодо підручників україномовних, дозвіл на їх використання надавала кураторія Львівського шкільного округу [13, арк. 67]. Для української освіти під польською владою настали складні часи. Шкільництво стало ареною гострої польсько-української конфронтації.

Справами шкільництва Тернопільського краю керувала спочатку крайова шкільна рада у Львові, а з 1921 р., після її ліквідації – кураторія Львівського шкільного округу. Перша світова війна негативно вплинула на освітню систему Тернопільського повіту, спричинивши як матеріальні, так і людські втрати. З 73 шкіл, що діяли тут перед війною, 23 були знищені повністю, причому 7 з них влада вирішила взагалі не відбудовувати [10, арк. 31а–32]. Окрім шкільних приміщень постраждали й кваліфіковані учительські кадри, яких у повоєнний час катастрофічно не вистачало в усій державі.

Для усунення проблем кадрового забезпечення у 1919 році прийнято декрет про підготовку вчителів загальних шкіл, і згідно з яким передбачалось п'ятирічне навчання молоді в учительських чоловічих і жіночих семінаріях. Перші три роки підготовки відводились для засвоєння загальної програми, два останні – на педагогічні предмети. Випускники семінарії мали скласти два іспити: один після закінчення навчального закладу, другий – після двох років педагогічної роботи у школі [4, с. 38].

Запроваджені згідно з декретом 1919 року вчительські семінарії не встигали готувати фахівців. У 1923 р. тільки 60 % вчителів мали фахову освіту, а на початку 30-х років – 80 % [4, с. 38].

7 лютого 1919 року уряд прийняв декрет про шкільний обов'язок. Він проголосив обов'язкове навчання у загальній школі для дітей віком від 7 до 14 років. У зв'язку зі складністю втілення такої схеми відразу передбачалося поетапне навчання: дво-, чотири-, і п'ятирічне. Школи мали функціонувати у кожній гміні, у якій було не менше 40 дітей вказаного віку. Якщо такої кількості учнів не було, згідно з декретом, організовувалась одна школа на декілька гмін [4, с. 37]. Ступінь організації навчального закладу залежав від кількості учнів. Кількість учителів залежала від кількості класів – один учитель на один клас; для семикласних шкіл, що мали поділ на відділи, передбачалась більша кількість педагогів, ці школи мали також керівника [4, с. 38].

У Тернопільському повіті станом на 1919–1920 навчальний рік нараховувалось 72 школи, з них 41 однокласна, 20 двокласних, 3 трикласних і 8 чотирикласних, з них з українською мовою навчання нараховувалось – 39, з польською мовою навчання – 28 і 5 двомовних шкіл [10, арк. 18–28].

Доволі великими були школи у місті Тернополі. Так, у школі імені А. Міцкевича у Тернополі станом на перший день навчання 1921 року нараховувалось 1117 учнів, з них: поляків – 489,

українців – 378, євреїв – 250, за віросповіданням 398 – римо-католики, 378 – греко-католики, і 341 – іудейського [11, арк. 6].

Декрет про шкільний обов'язок передбачав обов'язковість виконання усіх пунктів і притягнення до відповідальності тих батьків, які не виконували положення про обов'язкову освіту. Проте чимало батьків зверталось з заявами до шкільної адміністрації з проханням звільнити дітей від навчання у школі. Так, наприклад, жителька Плотичі К. Козбур 31 серпня 1921 року звернулась з заявою до повітової шкільної ради у Тернополі з проханням звільнити її сина від навчання у школі через складні матеріальні умови [7, арк. 1]. Проте влада знайшла методи впливу на батьків – штрафи за невідвідування дітьми школи [12, арк. 1–9].

З 1920–1921 навчального року розпочалося поступове впровадження нових навчальних програм, що утверджували основи для створення єдиної школи, котра мала б дбати про "навчання і виховання учнів на позиточних обивателів не тільки власного панства, але і родини народів, опираючись в значній мірі на співпрацю громадськості" [5, с. 120]. 17 березня 1921 р. у Польській державі прийнято конституцію, 118 і 119 статті якої регулювали шкільні питання: "В межах загальної школи навчання є обов'язковим для всіх громадян Польщі" (ст. 118), і – "Навчання в державних школах і школах самоврядування є безкоштовним" (ст. 119) [1, с. 236].

Щороку освітня система у Тернопільському повіті розширювалася. У 1922–1923 навчальному році тут діяло 86 шкіл. У загальних школах з польською мовою навчання було 5039 учнів, а з українською мовою навчання – 5433 [8, арк. 26–30]. У школах з польською мовою навчання більшість складали римо-католики, з українською мовою навчання – греко-католики. Школярі-іудеї у цих навчальних закладах складали 6,7 % і 1,3 % відповідно [8, арк. 26–30].

Проте серйозною проблемою все ще залишалась відвідування учнями школи. У 1921–1922 навчальному році у с. Денисові, згідно зі списком дітей, було 258 зобов'язаних, 188 записаних і 180 дітей, що навчалися у школі [9, арк. 10]. Аналогічна ситуація прослідковується у більшості шкіл повіту.

У сільській місцевості навчання здебільшого проходило у школах, що мали штат з одного або двох учителів, рівень організації навчального процесу був низьким, без дотримання чітко визначених програм навчання.

Санітарно-гігієнічні умови шкіл були доволі складними, досить часто саме приміщення школи було з глинобитними стінами і підлогою, погано освітлювалося. Особливо важким був зимовий період, коли надзвичайно низькі температури доповнювались відсутністю чи недостатнім обігрівом приміщення школи. Наприклад, у однокласній школі у с. Красівка приміщення школи взагалі не обігрівалося [6, арк. 33], причому цей приклад не був одиничним. Це приводило до поширення гострих респіраторних захворювань серед дітей. Через це кураторія Львівського шкільного округу звернулась у січні 1922 року з офіційним циркуляром до дирекцій усіх державних шкіл середніх, семінарій учительських, шкіл заводових і шкільних рад повітових, розміщених на території Львівського шкільного округу з приводу навчання під час морозів. У цьому документі йшлося про те, що у випадку морозів до 15° С дирекція освітнього закладу мала звільнити молодь від навчання [14, арк. 4].

Отже, з перших років незалежності Польська держава почала вирішувати проблеми освіти, розуміючи, що від цього залежить не лише її культурно-освітній, а й суспільно-політичний та економічний розвиток. Незважаючи на усі труднощі післявоєнного часу, вона зуміла досягти певних позитивних змін у сфері освіти.

Упродовж 1919–1923 років освіта на теренах Тернопільського повіту була відновлена і розширена мережа навчальних і культурно-освітніх закладів, у рамках державної політики сформовано систему безкоштовної загальної обов'язкової семирічної шкільної освіти. Це все дала змогу скоротити число неписьменних, поширити освіту серед широких мас населення. Проте залишалися ще проблеми, що потребували вирішення, такі як, відвідуваність учнями школи, складні санітарно-гігієнічні умови.

Список використаних джерел

1. Алексієвський Л. Розвиток освіти на польських землях у 1918–1926 рр. / Л. Алексієвський // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. – Рівне: РДГУ, 2008. – Випуск 14. – С. 235–238.
2. Ворончак І. Шкільництво на Борщівщині: Іст. нарис, Ч. 1 / І. Ворончак. – Львів: ВЕЛІАКС, 2003. – 123 с.
3. Громов Є. В. Організація професійної технічної освіти у Другій Речі Посполитій (1918–1939 рр.). / Є. В. Громов // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2008. – № 41. – С. 112–115. – Режим доступу до журн.: <http://eprints.zu.edu.ua/2742/1/08geyvtr.pdf>.
4. Оболончик Н. Г. Кременецький ліцей в системі освіти Другої Речі Посполитої: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Наталія Григорівна Оболончик. – Луцьк, 2006. – 224 с.
5. Ступарик Б.М. Шкільництво Галичини (1772–1939) / Б.М. Ступарик. – Івано-Франківськ: [б. в.], 1994. – 144 с.
6. Державний архів Тернопільської області (далі ДАТО). – Ф. 194. – Спр. 81. – 51 арк.
7. ДАТО. – Ф. 194. – Спр. 14. – 12 арк.
8. Там само. – Спр. 52. – 30 арк.
9. Там само. – Спр. 10. – 20 арк.
10. Там само. – Спр. 36. – 32

арк. 11. Там само. – Спр. 10а. – 20 арк. 12. Там само. – Спр. 143. – 9 арк. 13. Там само. – Спр. 1. – 79 арк. 14. Там само. – Спр. 41. – 91 арк.

Николай Галай

СТАНОВЛЕНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ НА ТЕРРИТОРИИ ТЕРНОПОЛЬСКОГО ПОВЕТА В 1919–1923 ГГ.

В статье проанализированы образовательные процессы на территории Тернопольского повета в 1919–1923 годах в контексте образовательной политики Второй Речи Посполитой. Исследованы их место в процессе полонизации населения края.

Ключевые слова: образование, куратория, школьный совет, инспекторат, учительская семинария.

Mykola Galai

BECOMING EDUCATION IN THE TERRITORY OF TERNOPIL COUNTY IN 1919–1923 YEARS

The article analyzes the educational processes on the territory of Ternopil county in the years 1919–1923 in the context of education policy of the Second Polish Republic. Researched polonization place in the country's population.

Key words: pedagogy, curator, School Board, inspectorate, teacher's seminary.

УДК 329(477.83.86):94(477-66.4) "192"

Данило Кравець

СТАВЛЕННЯ ЛЕГАЛЬНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПАРТІЙ ГАЛИЧИНИ ДО РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ У 1920-Х РР.

У статті аналізується ставлення легальних українських політичних партій Галичини до більшовиків загалом та до радянської України зокрема. Розглянуто відношення до УСРР таких західноукраїнських політичних партій, як Української народної трудової партії, Українського національно-демократичного об'єднання, Української соціально-демократичної партії та Української соціалістичної радикальної партії.

Ключові слова: УНТП, УНДО, УСДП, УСРП, радянська Україна.

Актуальність цієї проблематики визначають два аспекти. По-перше досліджувана нами тема є необхідною для осмислення тогочасних суспільно-політичних поглядів українського населення Галичини, зокрема такого явища як радянофільство. По-друге цей аспект не є достатньо ґрунтовно висвітлений в сучасній українській історіографії.

Новизна досліджуваної теми полягає у тому, що вперше комплексно висвітлюється ставлення легальних західноукраїнських політичних партій як до більшовизму та СРСР, так і до процесів, що відбувались у радянській Україні. На основі партійних політичних програм та резолюцій проаналізовано ставлення до УСРР.

Мета статті – дослідити ставлення низки легальних українських партій Галичини до радянської України в 1920-х рр.

Основними завданнями наукової публікації є: аналіз джерельної та історіографічної бази, присвяченої цій проблематиці, характеристика ставлення галицьких українських політичних партій до УСРР.

Об'єкт дослідження – суспільно-політичні погляди легальних українських політичних партій Галичини у 1920-х роках.

Предмет дослідження – ставлення західноукраїнських політичних партій до СРСР загалом, та до радянської України зокрема.

Основу джерельної бази складають опубліковані архівні матеріали, мемуари сучасників та преса міжвоєнного періоду.

Хронологічні рамки статті охоплюють період від березня 1923 р., тобто від рішення Ради Амбасадорів Антанти про визнання східних кордонів Польщі, до кінця 1920-х рр., коли в результаті репресій проти української інтелігенції в УСРР, більшість галицького політикуму стала на антирадянські позиції.